

ΚΥΒΙΣΜΟΣ

Η τέχνη είναι ένα ψέμα που μας βοηθά να καταλάβουμε την αλήθεια. Π Πικάσο 1923

Ο Κυβισμός ξεκίνησε «επίσημα» το 1907 όταν ο Καταλανός ζωγράφος Πάμπλο Πικάσο ζωγράφησε τις «Δεσποινίδες της Αβινιόν» (Σελ.168, 8.29). Παρόλο που δεν είχε εκθέσει τον πίνακα ακόμα δημόσια, τον έδειξε σε πολλούς φίλους στο εργαστήρι του, λογοτέχνες και ζωγράφους όπως ο Ματίς, ο Βλαμένκ και ο Μπρακ, οι οποίοι τον απέρριψαν σαν ένα είδος αστείου. Το 1907 ήταν επίσης η χρονιά που παρουσιάστηκε ολοκληρωμένο το έργο του Πολ Σεζάν σε μια μεγάλη αναδρομική έκθεση στο Παρίσι. Την ίδια περίοδο κυκλοφορούν ευρέως μάσκες, εδώλια, και άλλα αντικείμενα αφρικάνικης τέχνης που έρχονται από τις αποικίες της Γαλλίας και κυρίως της Δυτικής Αφρικής (Καμερούν, Σενεγάλη, Μάλι). Σε αυτά τα δύο γεγονότα βρίσκονται δύο από τις βασικές πηγές του Κυβισμού.

Ο Πικάσο είναι ένα παιδί θαύμα που έρχεται νέος στο Παρίσι, την ντε φάκτο πρωτεύουσα της τέχνης στην Ευρώπη, και δημιουργεί πίνακες κάτω από την επίδραση του μετα- ιμπρεσιονισμού, όπου διαφαίνεται η ιδιοφυΐα του ζωγραφίζοντας ανθρώπους της καθημερινότητας, ακροβάτες, θεατρίνους κλπ (πχ Σελ.170, 8.33). Η ένταση και βιαιότητα των «Δεσποινίδων» βρίσκεται σε τεράστια αντίθεση με το προηγούμενο έργο του. Η πολλαπλή θέαση μιας εκ των γυναικείων μορφών στις «Δεσποινίδες» αποτελεί σταθμό στην ευρωπαϊκή, μετα-Αναγεννησιακή παράδοση, αφού ανατρέπεται το μοναδικό σημείο θέασης του κόσμου (κάτι που είχε ήδη ενσωματώσει ο Σεζάν στις νεκρές του φύσεις, αλλά στις «Δεσποινίδες» η ανατροπή αυτή προβάλλεται με πρωτοφανή ένταση και βιαιότητα).

Στην αναζήτηση κάτι καινούργιου στη τέχνη είναι η φίλια του Πικάσο με τον Ζορζ Μπρακ που θα ωθήσει και τους δύο στην ανάπτυξη του κινήματος που πιθανόν είχε την μεγαλύτερη επίδραση στη τέχνη του 20^{ου} αιώνα. Δουλεύουν μαζί, σαν δύο ορειβάτες δεμένοι με το ίδιο σχοινί όπως είπε ο Μπρακ, και στην αρχή τα έργα τους μοιάζουν τόσο πολύ, που κάποτε ακόμα και οι ίδιοι τα σύγχυζαν μεταξύ τους.

Εμπνέονται από τη γνωστή ρήση του Σεζάν, ότι όλα τα αντικείμενα στη φύση μπορούν να αποτυπωθούν με βασικά γεωμετρικά σχήματα όπως κύβος, σφαίρα, κώνος και κύλινδρος αλλά τον ακολουθούν και πιο βαθιά στην εικαστική του φιλοσοφία: Στην πεποίθηση του ότι η τέχνη δεν είναι απλά μια αναπαραγωγή της φύσης αλλά μια ερμηνεία της φύσης, στον τρόπο που το βλέμμα αναζητά αρμονία και τάξη στον πλούτο σχημάτων και χρώματος του εξωτερικού κόσμου. Από την άλλη η Αφρικανική τέχνη τους γοητεύει για την φρεσκάδα και την αφιτράριστη έκφραση, με τον ίδιο τρόπο που έχει επηρεάσει και τους Φοβιστές και τους Εξπρεσιονιστές.

Στη πρώτη τους φάση, (πχ Σελ.169, 8.30) από το 1908 έως και το 1912 περίπου, (που είναι γνωστή σαν **Αναλυτικός Κυβισμός**) οι δύο συνεργάτες:

- Αφαιρούν τις λεπτομέρειες από τα αντικείμενα και φιγούρες που ζωγραφίζουν.
- Οι όγκοι αποτυπώνονται σε μια σειρά από πολύ-επίπεδες επιφάνειες και έτσι τα αντικείμενα χάνουν το βάρος και την υλική τους υπόσταση και μοιάζουν με κατασκευές από πολλά γεωμετρικά κομμάτια χαρτονιού.
- Συχνά χρησιμοποιούν μαύρα περιγράμματα ή καθαρή χρωματική διαφοροποίηση ανάμεσα σε αυτές τις επιφάνειες.
- Το αντικείμενο και το φόντο είναι σχεδόν ενοποιημένα με καμιά διαφοροποίηση ανάμεσα τους σε υφή, χρώμα ή φωτισμό.
- Χρησιμοποιούν μια εξαιρετικά λιτή χρωματική παλέτα με γκριζο, ώχρα και καφέ, ελάχιστο σκούρο πράσινο και μαύρο.

- Εγκαταλείπουν το παραδοσιακό προοπτικό σχέδιο όπως αναπτύχθηκε στην αναγέννηση και ζωγραφίζουν τα αντικείμενα τους από πολλαπλές οπτικές γωνίες, λες και ο παρατηρητής κινείται συνέχεια στον χώρο.
- Τέλος κινούνται κοντά στη μη παραστατική τέχνη αλλά ποτέ δεν περνούν σε αυτή τη πλευρά.

Το Κολλάζ

Οι Πικάσο και Μπρακ είναι οι πρώτοι που δημιούργησαν το κολλάζ, μια από τις πιο διαδεδομένες τεχνικές στον 20ό αιώνα. Στην αρχή οι δύο ζωγράφοι προσθέτουν στους πίνακες τους γραφικά στοιχεία χρησιμοποιώντας στένσιλς γραμμάτων με λέξεις που λίγη σημασία έχουν. Ύστερα όμως αρχίζουν να κολλούν μικρές ετικέτες, κουτιά τσιγάρων, σπιρτόκουτα, κόλλες περιτυλίγματος τα οποία ενσωματώνουν σε ολοκληρωμένες συνθέσεις, τονίζοντας ίσως με αυτό τον τρόπο ότι ουδέποτε εγκατέλειψαν την παραστατική τέχνη. Επιπρόσθετα, αναδεικνύουν την «αυτονομία» του έργου τέχνης, και τις «δυνατότητές» του, αφού, ακολουθώντας καθαρά δικούς του κανόνες, ενσωματώνει κομμάτια της πραγματικότητας σε ένα νέο πλαίσιο: Τα εισιτήρια του τρένου ή το σχοινί, για παράδειγμα, δεν καμουφλάρονται, συνεχίζουν να φέρουν την προηγούμενη τους «ταυτότητα», αλλά ταυτόχρονα, εντάσσονται σε ένα καθαρά διαφορετικό πλαίσιο και αποτελούν μέρος ενός νέου (καλλιτεχνικού) συνόλου. Δημιουργείται, έτσι, ο πίνακας-αντικείμενο (tableau-objet) – ένα αντικείμενο ανεξάρτητο από την εξωτερική πραγματικότητα, την οποία όμως, ταυτόχρονα, «αναπαράγει». (Σελ. 268, Εικ.13)

Η Γλυπτική

Ενώ ο Μπρακ χρησιμοποιεί το κολλάζ για να αποδώσει το χώρο με επίπεδες επιφάνειες ο Πικάσο φαίνεται να διασκεδάζει με τον πειραματισμό και την ελευθερία που του δίνει η νέα τεχνική. Αναπόφευκτα στο τέλος χρησιμοποιεί τρισδιάστατα αντικείμενα, τα οποία επανατοποθετεί, συναρμολογεί και συγκολλά με τέτοιο τρόπο ώστε να μετατρέπονται σε κάτι διαφορετικό. Η γλυπτική στο Δυτικό κόσμο, που μέχρι εκείνη τη στιγμή ήταν είτε υλικό (πέτρα, ξύλο, μέταλλο) που σκαλίζεται ή έργο που έβγαίνει από καλούπι (με το λιώσιμο μετάλλων), τώρα μπορεί να είναι και συναρμολογημένη – κάτι που θα κυριαρχήσει στα τρισδιάστατα έργα τέχνης, στο εξής. Σημαντικό ρόλο στις παραπάνω εξελίξεις έπαιξαν βέβαια και οι Αφρικάνικες μάσκες (Σελ. 263, Εικ.3, 4, 5) που όπως τις παιδικές κατασκευές συνδύαζαν διάφορα υλικά – ξύλο, πέτρες, χόρτα, ύφασμα κλπ. - και που ως γνωστό είχε στο στούντιο του ο Πικάσο.



Με το κολλάζ αρχίζει η δεύτερη περίοδος του κυβισμού, γνωστή σαν Συνθετικός Κυβισμός, (πχ Σελ.169, 8.31) που θα συνεχιστεί μέχρι και τη δεκαετία του 20. Σε αυτή φάση βλέπουμε τα εξής

- Το χρώμα εμφανίζεται ξανά έντονα.
- Οι επιφάνειες είναι επίπεδες και περιορισμένες.
- Διακρίνουμε συχνά πολλά μοτίβα και διακοσμητικά στοιχεία.

- Τα αντικείμενα είναι ευδιάκριτα αν και παραποιημένα, κάποτε με υπερβολικές παραμορφώσεις.

Ίσως ένας τρόπος για να δούμε τη διαφορά στην προσέγγιση του Αναλυτικού με τον Συνθετικό Κυβισμό είναι ότι στον Αναλυτικό οι καλλιτέχνες ξεκινούσαν από το αντικείμενο το οποίο χάνεται σταδιακά στον εικαστικό χώρο μέσα από την αφαίρεση, την παραποίηση, τις δουλεμένες πινελιές, τη χρωματική λιτότητα ενώ στον Συνθετικό Κυβισμό παρατηρούμε την αντίθετη πορεία: Τα αντικείμενα αναδεικνύονται, στυλιζαρισμένα και καθαρά, μέσα από επίπεδες χρωματικές επιφάνειες και σχήματα.

Ο φίλος του Πικάσο από την Ισπανία Χουάν Γκρίς έγινε μέλος της ομάδας από τον Αναλυτικό Κυβισμό (ήταν και ο καλλιτέχνης που έδωσε τον όρο αναλυτικός) ενώ μετά το 1912 «προσχώρησαν» και οι Ρομπέρτ Ντελονέ, Σόνια Ντελονέ, Φερνάντ Λεζέ, Φράνσις Πικάμπια και Μαρσέλ Ντισάν.

Ο Κυβισμός αποτέλεσε μεγάλη επίδραση στις εξελίξεις της μοντέρνας τέχνης τόσο πριν όσο και μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Στις πριν από τον πόλεμο εξελίξεις, ο Αναλυτικός Κυβισμός υπήρξε κύριο σημείο αναφοράς τόσο για την «αφηρημένη» (ανεικονική) τέχνη, όσο και για τον Φουτουρισμό (σημαντικό κίνημα της λεγόμενης *avant garde*, δηλαδή, εκείνης της πτυχής του μοντερνισμού που ήθελε να φέρει επανάσταση σε όλες της πτυχές της ζωής και όχι μόνο στην τέχνη).

Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος όμως θα επηρεάσει όλο τον κόσμο και μαζί και τους καλλιτέχνες. Κάποιοι όπως τον Μπρακ θα πολεμήσουν, όλοι όμως θα νιώσουν την ανάγκη για μια τέχνη που να μην είναι απομονωμένη από την καταστροφή, το πόνο και την αχρεία απώλεια ζωής. Κινήματα της εποχής του Μεσοπολέμου (ανάμεσα στους, ο Ντανταϊσμός και, κυρίως, ο Κοντροκτιβισμός), χρωστούν εξίσου στον Κυβισμό όσο και στον παραλογοισμό του πολέμου και στην πεποίθηση για την ανάγκη μιας καλύτερης κοινωνίας.

Ίσως η πιο ξεκάθαρη επίδραση του πολέμου σε ένα καλλιτέχνη είναι το έργο Γκουέρνικα (1937) του Πικάσο. (Σελ.173, 8.39) και (Σελ. 277, Εικ.23) που δημιουργήθηκε όταν ο καλλιτέχνης παρακολούθησε σκηνές από το βομβαρδισμό της ομώνυμης πόλης των Βάσκων από τους Ναζί της Γερμανίας.

Οι **κόκκινες** παραπομπές είναι από το βιβλίο *Ιστορία της Τέχνης Γ' Λυκείου*, (ΟΕΔΒ – Αθήνα)

Και οι **πράσινες** από το βιβλίο *Παγκόσμια Ιστορία της Τέχνης – Αισθητική Εκτίμηση Έργων από την Αναγέννηση στον 20^ο Αιώνα*, (ΥΠΠ Δ/ση Μέσης Εκπαίδευσης, Υπηρεσία Ανάπτυξης Προγραμμάτων)